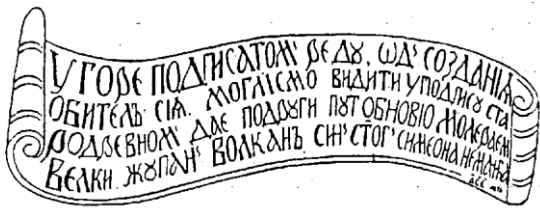

ОТКРИВАЊЕ И КОНЗЕРВАЦИЈА ФРЕСАКА У СТУДЕНИЦИ

I. ОТКРИВАЊЕ ФРЕСАКА ИЗ XIII И XVI ВЕКА У БОГОРОДИЧИНОЈ ЦРКВИ

Поред већ познатих фресака из XIII и XVI века, у Богородичиној цркви у Студеници налазиле су се и фреске које је године 1846 израдио студенички калуђер Самуило Ракић. Те фреске (уствари темпере на зиду) биле су пример врло слабог живописа XIX века (сличне онима какве су раније налазиле преко старих фресака у Пећкој Патријаршији, Нерезима) и покривале су површине у кубету, пандантифима и целом поткуполном простору до дна. Пошто су се испод тога живописа на многим местима видели трагови старог сликарства, Завод је одлучио да се тај рђави живопис уклони и старе фреске ослободе.

У лето 1951 године једна екипа заводских сликара скинула је ове Ракићеве фреске. Да би се ипак сачувала сведочанства о његовом раду, остављен је на северном зиду

Сл. 1. — Ракићев натпис из 1846 год.

испод кубета један медаљон, испод којег се налази стара фреска, а сем тога од скинутих Ракићевих темпера конзервирана су два попрсја фигура, као и натпис који се налазио између пандантифа на јужној страни. Текст тога натписа, сада се чува у студеничкој ризници.

Испод Ракићевог живописа затечене су фреске из XIII и XVI века, истог стила као и оне које су већ познате и које никад нису ни биле прекривене. У кубету их није било изузев малих фрагмената орнамената у парапетним плочама прозора. У осталим деловима поткуполног простора фреске су биле веома оштећене. Извесне површине биле су сасвим отпале (у северозападном пандантифу и горњој половини Рођења) или избледеле и пропале од влаге, а све остале биле су густо посејане рупама промера 1—6 см., које је Ракић направио да би за зид могао да се ухвати његов фрескомалтер.

Но и поред оштећења, неки су делови новооткривеног живописа, гледани у целини, врло добро сачувани, и претстављају драгоцен налаз, нарочито фреске из XIII века. Откривене су следеће фреске: Из XIII века: У североисточном пандантифу: јеванђелист Матеј. На источној страни, између пандантифа :

Убрус. На северној и јужној страни, у луковима испод пандантифа, старозаветни пророци Самуило, Захарије, Данило и други. Затим, на источној страни, фрагменти Благовести (недостаје горња трећина) и Богородица са Јосифом из Сретења. Откривено је такође више фигура светитеља у првој зони, међу којима се нарочито истиче свети Стефан.

Из XVI века: Успење, које захвата целу северну страну наоса, изнад прве зоне ; затим фрагменти

Духова, Свети Симеон из Сретења, фрагменти доње половине Рођења и низ појединачних фигура.

Делимично су очуване новооткривене фреске у јужним пандантифима, као и медаљони у потрбушју лукова.

Међутим, од изванредног су значаја и три натписа нађена на старим фрескама :

1) У прстену тамбура, на плавој основи, златним словима високим 10—12 см., сачувао се текст:

† СЕН·ПРѢСТЫ·ХРАМЬ·ПРѢУНѢ·ЧЕ·ВЛАДЫ·У·НЦЕ·НА·ШЕ·БЦЕ·
 СЪЗДА·НЬ·БЫ·СТЬ·В·СЛАВЬ·НЬ·
 ЛЕ·ВЕЛНЬ·ЖОВ· ПАНОМЬ·НСВ·АТОВ·ЦРА
 ГРЬ·У·СЫ·ЗА·ГО·К·У·РА·ЛЪ·КЪ·СЕ·СТѢ·Ф·А·НО·МЬ·НЕ·М·А·Н·Е·Ю·П·Р·Н·Е·МЬ
 Ш·О·У·М·О·У·Ж·Е·А·НЬ·Г·Е·ЛЬ·С·К·Н·Ω·Б·Р·А·З· С·И·М·Е·О·Н·О·У·МЬ·Н·Н·Х·О·У·
 С·В·
 М·О·У·
 В·Е·Л·Н·Е·Г·А·К·Н·Е·З·А·В·Л·И·З·А·Н·А·В·Л·Ъ·Т·О·У·З·И·Н·НЬ·А·Н·К·Т·А·В·І
 Н·М·Е·Н·Е·Р·А·Б·О·Т·А·В·Ш·А· ЛѢ·С·А·В·У·Г·РѢ·Ш·Н·А·Г·

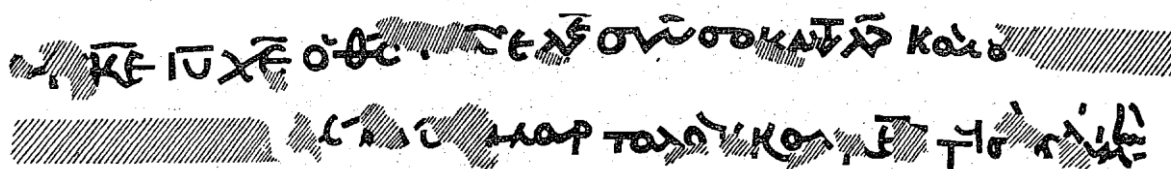
Сл. 2. — Цртеж натписа у прстену тамбура, из 1209 године

То је онај „стародревни натпис“ о коме говори Самуило Ракић у свом натпису.

2) Испод Успења, целом његовом дужином, белим словима високим око 10 см, на плавој основи, исписан је текст:

† Ω·Б·Н·О·В·Н·С·І·Е·И·П·О·П·И·С·А·С·Е· С·Ы·И·С·Т·Ы·И·И·Б·Ж·Т·В·Н·И·Х·Р·А· В·С·Е·С·Т·Е·И
 В·Л·У·ЦѢ·Н·А·Ш·Е·Н·Е·Ц·Е· У·Т·Н·А·Г·О·С·І·О·У·С·П·Е·Н·І·А· П·Р·О·У·Д·Ω·МЬ·И·П·О·Т·Ь·Ш·А·Н·Е·
 С·М·Е·РЬ·Н·Н·А·Г·О·І·Г·О·У·М·Е·Н·А· С·У·М·Е·Ω·Н·А· І·Е·Р·М·О·Н·А·Х·А· С·В·
 Б·Р·А·Т·І·Е·Ю· Л·Е·Т·О·У· П·Е·К·О·У·Щ·У· ̄·И·О·̄· С·В·Р·Ь·Ш·И·Ж·Е· М·Ц·А·С·Е· І·Ц·

Сл. 3. — Натпис о обнови храма, из 1569 године

Сл. 4. — Грчки потпис сликара, нађен испод Убруса

3) Испод Убруса, на уском појасу тамноплаве основе између Убруса и бордуре, налази се један доста оштећен грчки текст, исписан тамноцрвеном бојом, који је приликом рада приметно конзерватор М. Јовановић.

Укупна површина новооткривеног живописа износи око 120 m².

После скидања темпера из XIX века, све површине су очишћене, а угрожена места осигурана.

Један медаљон из XVI века који је нађен у западном почетку јужног лука испод пандантифа, био се веома одвојио од зида. Пошто се испод њега налазио медаљон из XIII века, то је овај из XVI скинут, конзервиран и предат Народном музеју у Београду. То исто учињено је и са руком једног светитеља из западног лука.

Конзерваторски радови на новооткривеним и старим фрескама у Богородичиној цркви у Студеници још нису завршени. Проблем попуњавања и колорисања оштећења расутих по фрескама чека своје решење.¹

II. КОНЗЕРВАЦИЈА ФРЕСАКА У КРАЉЕВОЈ ЦРКВИ

Фреске Краљеве цркве, које су 1314 године радили Милутинови сликари, сачувале су се у извесним површинама врло добро (Рођење Богородице, Причешће апостола, и др.).

На тим површинама нема ни већих пукотина нити оштећења насталих деловањем шалитре. Другим својим делом, фреске у Краљевој цркви су веома пропале, углавном због честог закишњавања зидова и малтера. У калоти куполе и у горњим деловима тамбура, централном делу Успења, фреске су делимично отпале, а у осталим високим деловима цркве прилично растресене и изједене. На многим местима биле су јако одвојене од зида.

Да би се спречило даље одвајање фресака од зида, године 1949 оне су привремено причвршћене малтером за зид, и то само до висине до које се могло допрети мердевинама.²

У току радних сезона 1952 и 1953 године све фреске у Краљевој цркви су потпуно конзервиране.³ Потклубучене површине у калоти куполе, у тамбуру, у венцу испод тамбура, Богородици у апсиди, затим на Христовом Рођењу, Крштењу, Распећу и другим композицијама прилепљене су кречним и казеинским лепком. Такође су окрпљене све пукотине и оштећења. Делови зидова са којих су фреске биле отпале, омалтерисани су малтером направљеним од мермерног песка. Те нове површине нису бојене, него су остале светле, скоро беле (у малтер је додано нешто окера), мада је вршена

² Године 1949 у Краљевој цркви радили су на конзервацији сликар Светислав Страла са тадањим студентом сликарства Миланом Лађевићем.

³ Конзервацијом је руководио сликар Милош Јовановић, а сарађивали су мајстор Фрања Херман и сликари Милан Лађевић и Светислав Мандић.

¹ Конзерватор Завода сликар Милош Јовановић извео је једну пробну рестаурацију горње половине фигуре св. Симеона из Сртења, а такође и једног малог дела Успења (кровови на зградама у горњем левом углу).

проба да се те површине обоје сивим тоном али се он показао веома тежак.

Пошто је црква стално била у употреби, по фрескама се био нахватао танак вео чађи. Та прљавштина је скинута.

Приликом конзервације фресака у прстену испод куполе, уочено је да су конструктивне греде у прстену биле потпуно иструлеле и претворене скоро у прашину, а на њиховом месту остале су само рупе. То је довело у питање стабилност целог кубета. Зато је у те рупе набијен бетон, па је тако спречено евентуално обрушавање куполе.

С. М.

III. РАДОВИ НА ФРЕСКАМА У НИКОЉАЧИ

У цркви св. Николе у Студеници очишћени су 1949 године преостали

фрагменти живописа, а са горњег дела Уласка у Јерусалим скинут је слој малтера у површини 1,5m². Укупно обрађена површина износила је 9,5 квадратних метара.¹

Године 1950 извршено је коначно чишћење у овој цркви. Том приликом скинут је малтер са остатака живописа у простору олтарске апсиде. У свему откривено је дванаест фигура. На откривеним фрескама налазило се много ситнијих рупа направљених зато да би се боље ухватио на фреску ново набачени малтер. Те рупе су, после чишћења фресака, попуњене гипсом и обојене акварелом.²

М. Л.

¹ Радове су изводили проф. Светислав Страла и сликар Милан Лађевић.

² Радове изводио професор Јарослав Кратина са групом студената Академије ликовних уметности.

STUDENICA

1. — Dans l'église -de la Vierge₃ à Stude-nica, on a, au cours de l'année 1951, ôté la couche supérieure de plâtre dont on avait recouvert les murs en 1846 et sur laquelle un soi-disant peintre (Samuilo Rakić) avait peint ses barbouillages. Sur la couche originale de plâtre se trouvent des fresques anciennes de haute qualité, mais fortement endommagées avec un outil acéré. Cette vieille peinture s'étend sur deux phases : XIIIe siècle (1208) et XVIe siècle (1569). En outre, on y a aussi découvert quelques inscriptions d'une haute valeur historique et se rapportant aux deux phases de ces peintures, tandis qu'une autre se rapporte à l'un des artistes-peintres. La surface totale de ces nouvelles fresques totalise près de 120 m². Elle a été complètement nettoyée et conservée; les parties endommagées n'ont pas été complétées.

II. — Dans l'église du roi Milutin, les fresques, datant de 1314, commençaient à se détacher de leurs supports, tandis qu'une grande partie tombait en poussière par suite de la décomposition, avec le temps, du liant. Au cours des années 1952—1953, on a exécuté des travaux de conservation complets sur ces fresques, si bien que maintenant elles se trouvent à nouveau dans leur état normal.

III. — Dans l'église St. Nicolas⁴ on a nettoyé en 1949 les fragments visibles de vieilles fresques, tandis qu'en 1950 on a découvert et dégagé d'une couche de plâtre ultérieure douze figures de la peinture primitive se trouvant dans l'abside, soit en tout: 9,5 m².

Les surfaces absolument vides ont été, dans les trois églises, enduites à nouveau d'une couche de plâtre et peintes en des teintes correspondant aux peintures.